

Лариса КОВАЛЕНКО,

завідувач відділу методики викладання української мови та літератури,
мов національних меншин і зарубіжної літератури комунального вищого
навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови забезпечення результативного розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти. Реалізація визначених педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів української мови і літератури в системі післядипломної освіти сприятиме більш результативному професійному зростанню освітян цієї категорії.

Ключові слова: професійна компетентність, процес підвищення кваліфікації, педагогічні умови.

Постановка проблеми та її актуальність. Інтеграція України в європейське освітнє товариство та нові історичні, соціально-економічні, політичні умови, пов'язані з національним відродженням держави, актуалізують проблему професійного розвитку вчителя української мови та літератури у системі післядипломної освіти через оновлення цілей, змісту, методів і форм навчання, створення оптимальних педагогічних умов, спрямованих на розвиток необхідних компетенцій. Як зазначає В. Олійник, «щоб сформувати суспільство, яке навчається, потрібно створити умови для вчителя, який навчається, який володіє найсучаснішими методологічними, теоретичними і методичними знаннями європейського рівня та випрацьовує суспільні міжнародні орієнтири. Учитель повинен учитися протягом життя» [1].

Досвід освітньої практики дав можливість виявити протиріччя процесу розвитку професійної компетентності вчителя в сучасних умовах післядипломної освіти, які спостерігаються між назрілою потребою розвитку професійно компетентного педагога і недостатньою розробленістю

теоретичних основ розвитку професійної компетентності вчителів у системі післядипломної освіти; необхідністю безперервного вдосконалення професійної діяльності педагога і чинною системою підвищення кваліфікації; суспільними вимогами до конкурентоспроможного компетентного фахівця та недосконалою організацією курсів підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток професійної компетентності педагогів у системі методичної роботи досліджували А. Бодальов, Г. Данілова, Л. Даниленко, І. Жерносек, В. Олійник, М. Кравцов, І. Лернер, А. Маркова, М. Поташник, М. Скаткін, О. Щербаков та інші.

Серед чисельних визначень поняття «педагогічні умови» виокремлюються такі: це сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей їх здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання (О. Федорова [2]); «сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу», від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей (М. Малькова [3, с. 98]); «...сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань» (Т. Каминіна [4, с. 63]). Враховуємо думку Н. Яковлевої про те, що педагогічні умови є саме комплексом, тоді як випадкові, розрізнені умови не здатні розв'язувати педагогічні завдання [5]. Однак цивілізаційні трансформації в освіті – глобалізація, інтернаціоналізація; інноваційний характер діяльності освітніх інституцій – зумовлюють необхідність постійного пошуку та обґрунтування нових педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів української мови і літератури в системі післядипломної освіти, адекватних сучасним вимогам суспільства та держави.

Метою авторського дослідження є визначення та обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу, результати дослідження. Опираючись на

наведені дефініції, можна подати власне розуміння педагогічних умов розвитку професійної компетентності (РПК) вчителів української мови та літератури (УМЛ) в системі післядипломної освіти (ППО) як сукупність обставин, які сприяють реалізації навчального процесу з урахуванням особистісних потреб, інтересів, можливостей вчителя щодо результативної професійної діяльності. У контексті даного дослідження педагогічні умови – це ті обставини, які сприяють результативній практичній організації та реалізації процесу розвитку професійної та педагогічної компетентності вчителів УМЛ в системі ППО.

З цього погляду слушним є зауваження дослідниці Н. Болубаш, яка вважає, що ефективність формування та РПК фахівця базується на взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів. До основних внутрішніх факторів відносить: мотиваційну, операційно-інформаційну, емоційну та волюву сфери особистості. До зовнішніх – підходи до формування змісту навчального матеріалу, реалізацію певних освітніх технологій та методів, засобів і форм навчання [6]. Узагальнюючи погляди на зазначену проблему, визначимо фактори, які здатні чинити вплив на РПК вчителя в системі ППО. Їх можна представити схематично (рисунок).

Рисунок – Фактори, які здатні чинити вплив на розвиток професійної компетентності вчителя в системі ППО

Отже, до факторів, які характеризують ступінь забезпеченості умов РПК

вчителів УМЛ в системі ППО, віднесемо: розвиток мотивації вчителя щодо професійного удосконалення, оновлення змісту навчання, модернізація освітньої діяльності, сучасне навчально-методичне забезпечення та технологічний супровід, наявність висококваліфікованого кадрового викладацького потенціалу.

Ураховуючи дидактичні принципи, фактори та різні підходи до визначення педагогічних умов, методом експертних оцінок було визначено такі педагогічні умови організації процесу РПК вчителів УМЛ в системі ППО:

➤ спрямування вчителів УМЛ на професійне зростання, розвиток та самовдосконалення своєї професійної компетентності, підвищення ефективності педагогічної діяльності;

➤ застосування інтерактивної педагогічної технології РПК вчителів УМЛ в межах проведення курсів підвищення кваліфікації за анотованою навчальною програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та навчального спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури»;

➤ упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури» як одного з видів навчально-методичного забезпечення процесу РПК вчителів УМЛ;

➤ створення акмеологічного розвивального компетентнісного та електронного інформаційно-освітнього середовищ шляхом інтеграції навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів у системі ППО.

Розглянемо особливості кожної із зазначених педагогічних умов РПК вчителя УМЛ в системі ППО.

Перша педагогічна умова – *спрямування вчителів УМЛ на професійне зростання, розвиток та самовдосконалення своєї професійної компетентності, підвищення результативності педагогічної діяльності* – пов'язана із забезпеченням стійкої професійно орієнтованої мотивації вчителів. З метою розвитку мотиваційної сфери вчителів УМЛ у процесі РПК викладачі,

методисти особливу увагу приділяють стимулюванню їх до активної участі в освітньому процесі, розвитку в них суб'єктної позиції у процесі власного професійного зростання, оскільки позитивна динаміка у розвитку мотивації вчителя можлива лише за умови єдності їх виявів. Визначення цієї умови виходить з принципів гуманістичної психології та педагогіки, сформульованих К. Роджерсом: для людини важливе її власне сприйняття навколишнього світу; людина прагне до самопізнання й самореалізації, у неї є внутрішня потреба до самовдосконалення [7, с. 31].

У структурі мотивації процесу РПК вчителя УМЛ визначають такі компоненти: розвиток свідомості (усвідомлення цілей, мотивів свого «я», своїх реальних і бажаних якостей, пізнавальні, когнітивні та емоційні уявлення про себе); розвиток потреби в системному навчанні та самонавчанні (соціальне визначення, усвідомлення розвитку професійної компетентності як суспільного та особистісного обов'язку, вивчення свого професійного, творчого спрямування); розвиток аналітичного ставлення до професійної діяльності (зобов'язання, моніторинг, самоконтроль, самоаналіз, самооцінка).

Отже, як бачимо, мотиваційна сфера – це своєрідне ядро особистості, яке розвивається протягом всього життя і з віком переростає в мотиваційну установку. Турбота методиста про мотивування розвитку професійної компетентності вчителя сприяє самоорганізації, заряджає енергією, спонукає до досягнень. З вищезазначеного випливає, що умова забезпечення стійкої професійно орієнтованої мотивації щодо навчально-пізнавальної діяльності в системі ППО забезпечує результативний РПК.

Щодо другої педагогічної умови – *застосування інтерактивної педагогічної технології РПК вчителів УМЛ в межах проведення курсів підвищення кваліфікації за анотованою навчальною програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та навчального спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури»*, то теоретично та практично доведено, що інтерактивне навчання сприяє активізації навчально-пізнавального процесу,

інтелектуального та творчого розвитку, формуванню внутрішньої навчальної мотивації, розвиває комунікативні вміння. Так, О. Пометун та Л. Пироженко визначають сутність інтерактивного навчання як «навчальний процес, що відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання» [8, с. 9].

Аналізуючи описаний у літературі та спираючись на власний педагогічний досвід, серед ефективних інтерактивних методів виокремлюємо *навчання в малих групах співробітництва*. «Енциклопедія освіти» визначає його так: «Суб'єктом групової діяльності є не окремий учень, а мала група учнів (зазвичай від 3 до 6 осіб). Характерними ознаками групової навчальної діяльності є єдина мета й спільна мотивація дій, інтеграція індивідуальних дій у спільну діяльність, спільне прагнення досягнення успіху в навчанні, самоуправління й саморегуляція навчальних дій, колективна оцінка й відкритість досягнутих результатів» [9, с. 151–152]. Практика підтверджує, що сумісна навчальна діяльність є ефективною в завданнях, де потрібно аналізувати, узагальнювати, оцінювати, творчо використовувати інформацію. Результати роботи в малих групах співробітництва зазвичай значно кращі, ніж при індивідуальному виконанні. Крім того, помітним є особистісний вплив заданої ситуації навчання: стимулювання взаємодопомоги, відповідальності, виховання витримки, виваженості.

Третя педагогічна умова – *упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури» як одного з видів навчально-методичного та інформаційного забезпечення процесу РПК вчителів УМЛ* – зумовлена вимогами сучасного суспільства. Інформаційні ресурси сьогодні є не тільки джерелом інформації, а й дають можливість реалізувати індивідуальну, парну та групову види діяльності, організувати роботу над навчальними проектами, провести тестування, консультації тощо під час курсового та міжкурсорового періодів навчання. Одним із напрямків РПК вчителя в системі ППО є професійне вдосконалення та самовдосконалення на

основі організованої цілеспрямованої навчальної та самоосвітньої діяльності із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Розроблений дистанційний тематичний курс для вчителів УМЛ є одним зі шляхів оптимізації процесу РПК в системі ППО та, водночас, розвитку їх інформаційно-комунікаційної компетенції (ІК-компетенції). Значна увага приділяється розвитку ІК-компетенції сучасного вчителя УМЛ, оскільки саме нові інформаційно-комунікаційні технології дають можливість в повній мірі реалізувати творчий потенціал вчителя як потужний інструмент навчання, спілкування, забезпечуючи вільний доступ до вітчизняних та зарубіжних освітніх ресурсів. Щоденна поява нових та зміна існуючих інтернет-сервісів та ресурсів спонукає вчителя УМЛ до постійного їх вивчення з метою використання у власній професійній діяльності та для РПК.

З цією метою у Вінницькій академії неперервної освіти було створено спеціальне програмне забезпечення (платформа ДН E-front), яке у вітчизняних наукових джерелах має назву «платформа дистанційного навчання» (В. Биков [10], К. Колос [11], В. Кухаренко [12] та ін.). У англійських наукових джерелах таке програмне забезпечення має назву Learning Management System (LMS) – система управління навчальним процесом. Основним призначенням такого програмного забезпечення є організація навчання та забезпечення контролю за діяльністю слухачів курсів (система зазначає: час входу та виходу, навчальні матеріали, які вивчались, та час роботи з ними, виконання навчальних завдань, складання тестів тощо). Це відповідає вимогам освіти дорослих в сучасних умовах. Платформу дистанційного навчання ДН E-front використано для організації процесу РПК у якості основи для впровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури». Розуміння необхідності побудови сучасного навчального процесу РПК вчителів на основі розвитку їх ІК-компетенції знайшло відображення в таких нормативних документах, як «Структура ІК-компетентностей вчителів. Рекомендації ЮНЕСКО» [13]; «Типове положення про атестацію педагогічних працівників» [14]; лист МОНмолодьспорт №1/9-

493 від 24 червня 2011 року «Щодо організації навчання вчителів з використанням ІКТ» [15] та ін.

Отже, упровадження дистанційного курсу «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури» як одного з видів навчально-методичного та інформаційного забезпечення процесу РПК вчителів УМЛ в системі ППО сприяє професійному удосконаленню та всебічному розвитку вчителів УМЛ, здатності застосовувати набуті знання у професійній діяльності, оволодінню ІКТ як однією з ключових складових професійної компетентності вчителя УМЛ, стимулює бажання вчитися впродовж життя.

Четверта умова досягнення суттєвих результатів у процесі РПК вчителів УМЛ в системі ППО – *створення акмеологічного розвивального компетентнісного та інформаційно-освітнього середовища шляхом інтеграції навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсового періодів навчання в системі ППО* – зумовлена необхідністю створення творчої атмосфери в спеціалізованій аудиторії вчителів УМЛ, своєрідного експериментального майданчика для здійснення професійного пошуку та реалізації ідей, зосередження належного інформаційно-комунікаційного, нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення процесу РПК. Єдине акмеологічне розвивальне середовище та електронне інформаційно-освітнє середовище, в нашому розумінні, – це система, в якій на інформаційному рівні задіяні та зв'язані між собою всі учасники процесу РПК: адміністрація закладу ППО – методисти – вчителі – викладачі. Завдяки такому середовищу кожен із учасників процесу РПК має не лише доступ до необхідної йому інформації, але й може реалізувати свої освітні потреби.

До основних джерел інформації, які наповнюють змістом акмеологічне середовище та сприяють РПК вчителя УМЛ, належать: література (загальнонаукова, науково-методична, фахова філологічна, лінгвістична, публіцистична, художня та ін.); періодика з української мови та літератури (газети, журнали); Інтернет; телебачення; відео, аудіоінформація; семінари, круглі столи, конференції; майстер-класи; курси підвищення кваліфікації;

екскурсії, театри, виставки, музеї, концерти; заходи з обміну досвідом; різноманітні спецкурси, тренінги; подорожі тощо. Інтеграція вказаних інформаційних джерел, навчальних та позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів навчання забезпечить повноцінний РПК вчителя в системі ППО. Ми переконані, що реформа сучасної освіти може відбутись лише за умови створення комп'ютерних пакетів – інтерактивного комплексу (електронних підручників, посібників, тренажерів, тестів тощо), наявність яких забезпечить єдине інформаційне середовище в процесі РПК під час проведення навчальних занять в системі ППО, позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів навчання, а також самоосвітньої діяльності вчителя за персональним комп'ютером. Використання такої системи організаційно-методичного супроводу, за результатами наших досліджень, суттєво підвищує результативність РПК вчителів УМЛ.

Зауважимо, що функції сучасного методиста, викладача в андрагогічній компетентнісній парадигмі освіти, керівника акмеологічного розвивального середовища значно відрізняються: із транслятора інформації він перетворюється в наставника, менеджера-організатора процесу самонавчання, методиста-консультанта з організації навчальної діяльності, навігатора у потоках інформації, дослідника, порадирика з розвитку мотиваційно-ціннісних орієнтацій вчителя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, реалізація визначеного нами комплексу педагогічних умов забезпечить ефективну організацію процесу РПК вчителів УМЛ в системі ППО. Оскільки цей процес є цілісним, системним і динамічним, то умовами підвищення результативності процесу РПК вчителя УМЛ в системі ППО є врахування вимог андрагогічного підходу до навчання дорослих, забезпечення змістовності та збалансованості навчальних та організаційних педагогічних умов, форм, методів та засобів освітньої діяльності.

Подальшого висвітлення потребують питання забезпечення особистісно зорієнтованого підходу до РПК вчителів УМЛ, розробка навчально-

методичного забезпечення та методичного супроводу впровадження результатів дослідження зазначених педагогічних умов в системі ППО.

Список використаної літератури

1. Олійник В. Стан та перспективи модернізації системи фахового зростання педагогічних працівників України // Освіта на Луганщині. – 2002. – № 1 (16). – С. 11–14.

2. Федорова, О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М. : Высшая школа, 1970. – 301 с.

3. Малькова, М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Малькова М. О. – Луганськ, 2006. – 252 с.

4. Камынина, Т. П. Формирование учебно-проектной деятельности студента в образовательном процессе: дисс. ... кандидата пед. наук / Камынина Т. П. – Оренбург, 2006. – 200 с.

5. Яковлева Н. Теоретико-методологические основы педагогического проектирования / Н. О. Яковлева; М-во образования Рос. Федерации, Акад. труда и соц. отношений. – М. : АТиСО, 2002. – 239 с.

6. Болубаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. М. Болубаш // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 99. Т. 112. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009. – С. 88–95.

7. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с

8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2006. – 192 с.

9. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

10. Биков, В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.

11. Колос, К. Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.10 / Колос К. Р. – Житомир, 2011. – 238 с.

12. Дистанційний навчальний процес: навч. посіб. / В. М. Кухаренко, Н. Г. Сиротенко, Г. С. Молодих, Н. Є. Твердохлебова; за ред. В. Ю. Бикова,

В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2005. – 292 с.

13. Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 20 (279), 2013 94 ЮНЕСКО. Версия 2.0 UNESCO, 2011. Електронний ресурс [режим доступу] <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf>.

14. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників Наказ МОН № 930 від 06.10.10 року (Із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1473 від 20.12.2011, наказом МОН № 1135 від 08.08.2013) Електронний ресурс: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/12483/

15. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24 червня 2011 року № 1/9-493 «Щодо організації навчання вчителів з використання інформаційно-комунікаційних технологій»

Коваленко Л. Педагогические условия развития профессиональной компетентности учителя украинского языка и литературы в системе последипломного образования

В статье определены и теоретически обоснованы педагогические условия обеспечения эффективного развития профессиональной компетентности учителя украинского языка и литературы в процессе повышения квалификации в системе последипломного образования. Реализация определенных педагогических условий развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в системе последипломного образования будет способствовать более результативному профессиональному росту педагогов этой категории.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, процесс повышения квалификации, педагогические условия.

Kovalenko L. Pedagogical Conditions of Developing of Professional Competence of Ukrainian Language and Literature Teachers in Retraining Educational System

In the article the authoress determined and theoretically based pedagogical conditions of providing effective development of professional competence of Ukrainian language and literature teachers in the process of improvement of professional skills in retraining educational system.

Taking into account didactic principles, factors and different scientific approaches to the definition of pedagogical conditions, thanked to the method of expert evaluations was determined the complex of pedagogical conditions of the organizing of process of development of professional competence of Ukrainian language and literature teachers in the retraining educational system. They are:

1) *Organizing teachers in the direction of professional improvement, development of their competence and skills;*

2) *using the interactive pedagogical technologies of development of professional competence of Ukrainian language and literature teachers in the measures of improvement of professional skills according the curriculum “Interactive Educational Technologies in Retraining Educational System” and according to the curriculum of special course “Competence Approach to the Teaching of Ukrainian Language and Literature”;*

3) *providing the distance course “The Development of Professional Competence of Ukrainian Language and Literature Teachers” as one of the way of educational-methodological ensuring of process of development of teacher’s professional competence;*

4) *creation of acmeological developing competence and electronic informational-educational surroundings by the method of integration of educational and non educational arrangements during courses and intercourses periods in the retraining educational system.*

Realization of determined pedagogical conditions of development of professional competence of Ukrainian language and literature teachers in the system of retraining education will facilitate the execution of more effective professional development of such category of the teachers.

Key words: *professional competence, process of in-plant training, pedagogical conditions.*